

Türk Hikâyeciliğinin Prototipi Sayılabilecek Heft-Hân'da Mekân

Hüseyin Doğramacıoğlu*

Özet: Nev'i-zâde Atâyî'nin 17. yüzyılda kaleme aldığı Heft-hân, Türk hikâyeciliğinin oluşumu sürecinde bir prototip olarak değerlendirilebilecek özellikler taşımaktadır. Yedi ayrı hikâyenin yedi ayrı kişinin ağzından anlatıldığı mesnevîde şair, kullandığı mekânları titizlikle seçmiş ve hikâye kahramanlarını psikolojilerine uygun olarak tasvir etmiştir. Bu yönüyle eserdeki mekânlar, mesnevinin serüvenine yön veren bir yapıda oluşturulmuştur. Henüz insan-mekân ilişkisinin kuram olarak bilinmediği bir devirde bu münasebetin Nev'i-zâde Atâyî tarafından şiirsel bir yapıda temellendirilmesi Türk hikâyeciliği adına önemli bir aşamadır.

Anahtar Kelimeler: Heft-hân, insan-mekân ilişkisi, hikâye, mekân unsurları.

Giriş

Heft-hân, Nev'i-zâde Atâyî'nin 17. yüzyılda kaleme aldığı manzum bir eserdir. Bu eserde yedi ayrı hikâye art arda sıralanmıştır.

Mekân, tanım olarak, olayların yaşanmasına *imkân* veren zemindir. Bu nedenle olay olan her yerde mekân da vardır. İşte bu bakış açısıyla Heft-hân mesnevisi incelenecektir. Ayrıca Heft-hân'dan seçilen beyitler vasıtasıyla hayal dünyası, mekân ve insan bağlamında ruhsal durumun açıklanması, yaşanan bir yer olarak ev kavramının işlevleri, düşsel mekânlar, kozmik ve reel mekânlar, minyatürleştirme ve gizemli mekânlar irdelenecektir.

Heft-hân'da geçen mekânlar mesnevi kahramanlarının ruhsal durumunu ortaya koymaktadır. Eğer şiddetli bir muharebe yapılacaksa muharebenin yapılacağı mekân girdaplarla dolu ve havası da zehirli olmaktadır. Âşıkla maşuk eğer birlikte ve mutlu iseler yaşadıkları mekânlar da *gül-i rânâlar* veya *zerd-evrâk* ile dolu bir bahçe olarak seçilmiştir.

Hikâyelerde, mekânın insan psikolojisi ile ilişkisi oldukça belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mesnevîde olayların niteliği ile mekânın niteliklerinin birleştiği ve uyumlu hâlde verildiği görülmektedir. Heft-hân'da hikâyelerin

* Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / KİLİS dogramacioglu@kilis.edu.tr

ikisi (1. ve 7. hikâye) İstanbul, Bursa ve Edirne gibi Osmanlı Devleti'nin büyük merkezlerinde geçmektedir. Diğer beş hikâye çeşitli memleketlerde geçmekte ve bunların halk hikâyelerinde büyük bir yer tutan Çin-i Maçin, Bağdat, Rey ve Belh gibi şehirler olduğu dikkati çekmektedir.

Vaka Tertibi

Hikâyelerde vakalar klasik vaka tertibiyle oluşturulmuştur. Bilindiği üzere Maupassant tarzı hikâyeciliğin tanımı mahiyetinde olan “serim+düğüm+çözüm” denklemi modern hikâyecilikte sıkça başvurulan bir yoldur. Serim bölümünde vaka ortaya atılır ve okuyucuda bir merak duygusu uyandırılır. Düğüm bölümünde olaylar artık çözülemez bir duruma döner. Okuyucu vaka kahramanı ile aynileşir ve hikâyenin sonucunu merak eder. Çözüm bölümünde ise vaka sona erer. Heft-hân'da anlatılan hikâyelerde bu tertibin prototipini bulmak mümkündür. Bilindiği gibi modern anlamda hikâyecilik bizde Tanzimat'la başlar. Ahmet Mithat Efendi'nin Letâif-i Rivâyât adlı eseri modern Türk hikâyeciliğinin ilkel başlangıcı kabul edilmektedir. Daha sonraları Servet-i Fünûn devrinde Halit Ziya, Avrupalı anlamda modern hikâyeleri kaleme almıştır. Ancak Tanzimat'tan çok önce modern Türk hikâyeciliğinin temellerini Heft-hân'da bulmak mümkündür. Heft-hân'da vaka sıralanırken modern Türk hikâyeciliğindeki serim-düğüm-çözüm sistemi uygulanmıştır. Ayrıca 20. yüzyılda ortaya atılan mekân-insan ilişkisinin nüvelerini Heft-hân'da bulabilmekteyiz. Şâir mesnevîde mekânları vaka tertibine uygun olarak seçmiştir.

Mesnevi'nin Özeti

“İstanbul'da Kays-ı Şeyda'nın halefi hükmünde bir âşık vardır. Ansızın bir periye vurulmuştur. Bu aşk onu bitkin ve perişan bir hale getirmiştir. Zarafet ve nezakette emsalsiz olan bu âşık aynı zamanda âlim ve sanatkardır. Aşk, aklını başından almıştır ve günleri ağlamak, inlemekle geçmektedir. Bir gün âşığın yakın arkadaşları toplanarak derdine çare bulmak ve kendisini bu mihnetten kurtarmak isterler” (Karacan 1974: 21). Âşığın ahabları onun derdine derman olacak birçok çareler düşünürler. “Bunlardan bir kısmı aşka olan düşkünlüğünü kınar, kimisi şehir içindeki güzelleri sayarak kime âşık olduğunu anlamak ister. Âşığa bunların kâr etmediğini görünce, Kâbe'ye götürmeyi, Karaca Ahmed mezarını ziyaret etmesini veya Sarı Saltuk Baba türbesinde sekiz kurban kesilmesini salık verirler. Bu çarelerin fayda vermediğini gören ahabları âşığın derdine ancak Hızır'ın çare bulabileceği kanaatine varırlar. Bazıları da Kızıl Deli Sultan'a götürülmesini, derdine çare olmazsa Göksu'da gezdirilmesini, Akba-ba'nın şifalı suyundan içirilmesini, gerekirse sandala konularak şarab-ı sandaldan âşığa nûş ettirilmesini isterler. Fakat bütün bu tedbir ve çareler âşığa fayda vermez ve âşık, tekrar inlemeğe, ağlayıp feryada başlar.

Bu müşkül durum karşısında âşğın ahbablarından bir çoğu dağılarak giderler ve geriye, âşğın sırdaşı olan yedi kişi kalır. Bu arkadaşları âşğın hastalığının sevdâ olduğunu anlarlar ve tabiplerle şeyhlerin buna çare bulamayacaklarını düşünerek kendi aralarında muhavereye başlarlar. Nihayet çareyi âşğâ hikâye anlatarak eğlendirmede bulurlar” (Karacan 1974: 21). Böylece sırayla her biri bir hikâye anlatmaya başlar. Böylece Heft-hân denilen yedi hikâye ortaya çıkar.

Mekâna Ait Hususiyetler

Hikâyelerde mekâna ait hususiyetler, o mekânda yaşayan insan tiplerine uygun olarak oluşturulmuştur. Mesnevinin IV. hikâyesinde Şâh'tan bahsedilmiş ayrıca onun yaşadığı mekânlar gül bahçeleri ve saray olarak seçilmiştir. Hikâyede Şâh, bir bahçede gezmektedir. Aynı hikâyede aşkıdan dolayı cezalandırılan Ferrûh-zâd ise *Kahkaha Zindanı*'nda esir olarak yaşamaktadır. Buradan hareketle diyebiliriz ki mekân, şahısların karakterlerine uygun bir yapıda seçilmiştir.

Heft-hân mesnevisinde hikaye kahramanları güç bir durumla karşılaştıklarında mekân olumsuz bir tablo şeklinde tasavvur edilir. V. hikâyede Belh Emiri denizde savaşırken denizin dalgaları öylesine çılgındır ki güzelliği dillere destan olan Şâdân o dalgalar arasında kaybolur. Savaş varsa deniz hırçınlaşmaktadır. Ancak sevgiliyle yolculuk yaparken deniz sakin ve mavidir. Bu hikâyelerde dağ, deniz, tepe gibi geniş mekânlar sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Öykülerin hepsinde mutlu son vardır ve bu mutlu son genellikle *mâvi semâ* altında yaşanır.

Eski insanların hangi mekânlarda ve nasıl yaşadıkları, bu mekânların insanların hayal dünyasına nasıl yansıdığı Heft-hân mesnevisinde görülmektedir. Mesnevi'de farklı mekânlar karşımıza çıkmaktadır. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

a. Işıklı ve Renkli Mekânlar

Heft-hân'da sevgilinin yaşadığı mekânlar ışıklı ve renkli bir surette tasvir edilmiştir. Bu mekânlarda yaşayan insanlar mutlu kişiliğe sahip iyimser tiplerdir. Böylece mekâna ait hususiyetler mesnevideki şahısların davranışlarıyla ve psikolojileriyle uyumlu olarak sıralanmıştır. Ayrıca bu mekânlarda cereyan edecek olan vakada olumsuz hâdiseler karşımıza çıkmaz. Eserde hikâyelere başlarken olayın *sandalî renkli gökyüzü* veya *zümürd renkli semâ* altında geçtiği belirtilir. Böylece vakadan önce bir tablo çizilir ve bu tabloya uygun bir vaka tertip edilir:

Dehre pertev salup meh-i garrâ

Sandalî renge girdi rûy-ı semâ (Karacan 1974: 186)

Şeb ki levh-i zümürüd idi semâ
Zer-nişân etdi encüm-i zehrâ (Karacan 1974: 216)

Bu semâ altında yaşayan âşıkların çoğu saraydadır ve günlerini bahçelerde eğlenerek geçirirler. Bu tip âşıklar genellikle padişahlardır (Karacan 1974: 54). Padişahların yaşadıkları mekân da onların sosyal konumlarına uygundur:

Şehrler içre ol diyâr-ı latîf
Oldu mânend-i mâh-ı rûze-şerîf (Karacan 1974: 189)

Çîn-i Mâçinde var idi bir pâdişâh
N'al-i sümme-i semendi efser-i mâh (Karacan 1974: 188)

Çîn-i Maçin ifadesi bize masallardaki haricî mekânı çağırıştırıyor. Bu beyitlerde âşıktan bahsedildiği için âşık ile âşığın yaşadığı mekân aynılaşıyor. Diyâr-ı latîf terkibi mekânın hoşluğunun sevgiliye bağlanması dolayısıyla verilmiştir. Sevgilinin yaşadığı yer tıpkı kendisi gibi latiftir. “Her yalın, büyük imge bir ruh durumunu ortaya koyar. Ev, manzaranın ortaya koyduğu ruh durumundan daha ileri bir ruh durumudur” (Bachelard 1996: 94). Böylelikle mesnevinin ilk bölümünde anlatılan âşığın hâlet-i ruhiyesi ile evin güzelliği ve letafeti birleştirilmiştir. Psikolojide ev, ebediliği temsil eder. Şâir, evde sevgili hayaliyle ebediyen o sevgiliyle birlikte olma arzusunu duyar. Şâir ebediyen âşık olduğu sevgilisini *ev mekânında* hayâl eder:

Hâneden çıkdı bir gözi âhû
Ya'ni bir nev-civân-ı müşğîn-mû (Karacan 1974: 227)

Hâneden çıkan ahû gözlü misk kokulu bu genç, sevgilidir. Böylece mekân çerçevesine hayâl unsurları da girmiştir. Heft-hân'da tıpkı ev tasvirinde olduğu gibi diğer renkli ayrıntılar da şiirsel ifadelerle bir başka değer ve anlam kazanmıştır:

Sadef-i la'lin eyleyüp dür-bâr
Dizdi bu resme gevher-i esrâr (Karacan 1974: 268)

Beyitinde kırmızı sadefin inci saçarak sırlar mücevherini resme dizmesi şeklinde hayâl edilen manzara, şâirin renkli ve ışıklı hayallerini göstermesi bakımından önemlidir. Şâir bu hayallerini sıralarken ayrıntıların renkli tasvirlerine tanık oluruz:

Hâki berg-i zümürüdin-i çemen
Hoş-ter etmiş sipih-i ahterden (Karacan 1974: 224)

Çemenin zümürd renkli yapraklarının yıldızlarla dolu gökyüzünden daha hoş görünmesi tasvirinde çemende *görünmeyeni gören* bir şâirin hayâl dünyâsı-

na tanıklık ederiz. Şâir, çemende yaprakların zümrüd renginde olduğunu yani *ayrıntıyı* görmektedir. Manzumede bağ ve kasr mekânları da aynı duyarlılıkla verilmiştir:

Her taraf bâğ u râğ-ı bî-hem-tâ
Sengi şeffâf ü toprağı büyâ (Karacan 1974: 221)

Gül-i ra'nâ-yı sürh ü zerd-evrâk
Safahât-ı muvassıl-ı berrâk (Karacan 1974: 224)

Beyitlerde görüldüğü gibi sevgilinin yaşadığı mekân tıpkı sevgilinin kendisi gibi güzeldir. Sevgilinin gezdiği her yer bağ ve çemendir, her taraftan güzel kokular gelir. Sevgilinin yaşadığı bu mekân, maşukun *kişiliğine uygun* seçilmiştir. Sevgili nazik ve hoş kokuludur. Bu nedenle sevgilinin yaşadığı yerler de bu özellikleri taşımaktadır. Bununla birlikte mekân konusunu incelerken bazı mekânların ayrıcalıklı ve gizemli olduğunu da belirtmek gerekir. Şâir, sevgilisini ayrıcalıklı gördüğü için mekânı da ona göre tanzim etmiştir:

Jâlelerle şu'â-ı mihr-i cihân
Silk-i eşkeste gevher-i galtân (Karacan 1974: 224)

Beyitinde geçen jâle, şu'a, gevher-i galtan ifadeleri şairin hayal dünyasını gizemli bir şekilde yansıtmaktadır. Şâirin reel mekândan sınırlarak hayalî bir mekân tasavvur ettiği görülmektedir. Bu mekân sevgili ile öylesine aynileşir ki sevgilinin gizemli yansımaları ile mekânın özellikleri iç içe girer. "Bir kristal, bir çiçek, duyarlı nesnelere bütününde görülen sıradan düzensizlikten ayrılır. Onlar bizim için ayrıcalıklı nesnelere dir. (...) zihnimize daha gizemli gelen nesnelere dir" (Bachelard 1996: 125). Şair mesnevide ayrıntıları ayrıcalıklı bir biçimde yansıtmıştır.

Dönemin eğlence ve mesire merkezi konumunda olan Göksu, hikâyelerde ayrıcalıklı bir mekân olarak dikkat çeker. Bu mekânda ışıklı ve renkli bir hayat vardır. Mutsuz insanlar buralarda gezdirilir ve bu insanların keyifleneceklerine inanılır:

Çekdi kandilli köşke perde sehâb
Kehkeşân nehr-i Göksu'dan pür-âb (Karacan 1974: 315)

Oldı gün geldügince âvâre
Çıkdi geh deşte gâh kuhsâre (Karacan 1974: 223)

Beyitlerinde ifade edilen mekânlar güzellikleri ile şöret bulan eğlence yerleridir. Şâir, bu mesnevide özellikle çiçekleri ve hoş kokulu bahçeleri ile şöret bulan Göksu'dan bahsetmiş ve böylece ışıklı ve renkli mekân tasviri yapmıştır.

b. Düşman Mekânları

Heft-hân'da düşman mekânı anlatılırken insanın yaşayabileceği mekânlara ters özellikleri taşıyan yerler tasvir edilir. Bu mekânlarda cereyan edecek vaka da olumsuzlukları içerisinde taşır. Düşman mekânında genellikle sevgili esir edilmiş bulunur. Ayrıca buralarda hikâye kahramanı için geçilmesi neredeyse imkânsız engeller vardır. Karanlık denizler bu mekânların belirleyici özelliklerindedir. Bu manzumede deniz haricî bir mekândır ve âşık tarafından geçilmesi gereken bir engeldir. Bu mekân aşılması gereken bir mekân olduğundan karanlık olarak tasvir edilir:

Nice deryâ kenâre-yi zulümât

Evveli ana nisbet âb-ı hayât (Karacan 1974: 202)

Mahzun adlı âşık önce zülumat denizini geçecek sonra da hoş ve güzel bir yere ulaşacaktır. Zulümât denizini geçince Mahzun'un rastladığı bir pîr ona sevgili Şâdân'a nasıl ulaşacağını anlatır. Buna göre Şâdân karanlık ve dik kayalıkları tırmanacak, ateş denizini aşacak sonra da tahte'l-arzdan yani yeraltından tünellerle geçecek ve düşman mekânından sevgilisini kurtarıp geri dönecektir. "Türk mitolojisinde mekân, bizimkilerin mekânı ve düşman mekânı diye ikiye ayrılır. Bizim yaşadığımız mekânda her şey olağandır. Ama düşman mekânı karanlıktır. Ve düşman mekânındaki her varlık bizim yaşantımıza terstir. Mekân, yatay veya dikeydir. Bazen derya ötesi, bazen de yeraltıdır (Bayat 1993: 43). Ayrıca "ev, dikey bir varlık olarak düşünülür ve aşağıdan yukarıya yükselir" (Bachelard 1996: 45). Bu mekânlarda mitolojik düşmanlar yaşar ve bu varlıklar hikâye kahramanı ile sürekli bir mücadele içerisinde dirler. Heft-Hân'da bazen şâir, hayalindeki bu düşman mekânlarını abartarak tasvir eder:

Nâ-gehân kopdı bir sadâ-yı garîb

Zelzele saldı çeşm-i câna nehîb (Karacan 1974: 184)

Bu beyitte vaka, şâirin düş dünyasını yansıtmaktadır. Şâirin hayal aynasını oluşturan düş dünyası vasıtasıyla olaylara ve mekâna bakabiliriz. "Şâirleri okumak aslında düş kurmaktır" (Bachelard 1996: 45). Biz bu düş değerlerini beyitlerdeki mekânlarda görebilmekteyiz. Şâir, gözler önüne sunacağı olaylar zincirine uygun mekânlar çizme gayretine girmektedir. "Her nesne, olay, ait olduğu mekânın şartları ve imkânlarına tabi olarak meydana gelmiştir" (Koç 1994: 13). Mesnevide bu mekân-insan uygunluğu sistematik bir sıralama ile oluşturulmuştur. Düşman mekânlarında hikâye kahramanı ile düşmanları arasında mücadeleler yaşanır. Şâir, Şâdân'ın mücadelelerini anlatmadan önce *mücadele mekânını* tasvir etmektedir:

Rehi dûr idi reh-zeni çoğ idi

Mâr ü timsâh ü evreni çoğ idi (Karacan 1974: 201)

Yukarıdaki beyitte görüldüğü gibi şâir, bir mücadele mekânı tasvîr ediyor. “Öyle görünüyor ki insan böylesi imgeleri, böylesine durultucu imgeleri kullandığında bir başka yaşama başlayabilir ve imgeleri okuduğumuzda *ilksellik gevişi* getiririz” (Bachelard 1996: 60). Bir başka deyişle eserdeki imgeleri okuyunca eski dönemin mekânını zihnimizde canlandırıp ilkselliği yaşarız.

c. Kozmik ve Haricî Mekânlar

Mesnevîde haricî mekânlardan olan gökyüzü ve dünya vaka kahramanlarının psikolojilerine göre tasvir edilmiştir. Hikâyede Şâdân’ın gezdiği mekânlarda gökyüzü yemyeşil görünür. Şâdân’ın mücadele ettiği mekânlarda ise gökyüzü simsiyahtır. Hikâyenin *sandalî renkte bir semâ altında* başlaması ise Şâdân’ın iyimser psikolojisini ve mutluluğunu okuyucuya bildirmekle ilgilidir. Bununla birlikte mesnevîde masallarda rastlanılan üç gün üç gece gibi ifadelerle rastlanır. Bu ifadeler üç gün üç gece sonra ulaşılabilecek olan mekânın hayalî ve kozmik bir mekân olduğunu bize hissettirir:

Oldılar üç gün üç gece cârî

Ederek âh ü nâle vü zârî (Karacan 1974: 202)

Beyitindeki üç gün üç gece söz grubu şiirde masalımsı bir mekâna ulaşıldığı intibamı bırakıyor. Ama “şiirsel düş kurma, uykulu düş kurmanın tersine hiçbir zaman uykuya dalmaz” (Bachelard 1996: 62). Bu hayal daha reeldir, ayağı yere basar ve bunun sonucunda hayal gücü *kozmik mekânı* şekillendirir:

Olcak Bursa’da nişîmen-sâz

Yine ibrâm ile tuyuldu bu râz (Karacan 1974: 178)

İfadelerinde de olayın geçtiği Bursa şehri somut bir mekân örneği olarak sunulabilir. Ancak bu somut mekan gerçek Bursa değildir. Gerçek mekânın şâirin zihin süzgecinden geçmiş şeklinden ibarettir. Bu mekânda sevgili yaşamaktadır. Dolayısıyla özel bir mekân tasvir edilmiştir. O mekânda meyveler ve rengarenk çiçekler vardır:

Dökülüp şâh-ı mîveden ezhâr

Etmîş evrâka sîm ile hâl-kâr (Karacan 1974: 225)

Bu mekânlar çoğu kez çok farklı nedenlerden ve şiirsel ince ayrımların sahip olduğu farklılıktan dolayı *övülen kozmik mekânlardır*. Buna “Bu yönelim çerçevesi içerisinde mekânseverlik (*topophile*) adı verilebilir” (Bachelard 1996: 26). Mesnevîde ev tasvirlerine de rastlıyoruz. Poetik anlamda “ev, tam bir mekân çözümleme aracıdır” (Bachelard 1996: 73). Bir mekân çözümleme vasıtası olan eve Heft-hân’da kozmik bir mücadele mekânı olarak tesadüf etmekteyiz:

Girdi çün hâneye o ber-geşte
Düşmeni gördi zâr ü ser-geşte (Karacan 1974: 180)

Tâka asmışlar ânı saçından
Turma çarh urmada çü tâk-ı kühen (Karacan 1974: 180)

Bu beyitlerde *ev*, kozmik düşman mekânını oluşturmaktadır. Acûze, bu evde tutsaktır. Sonra deprem olmuş ve *ev* yıkılmıştır. Evin harabesinden defineler çıkar. Böylece bir mekân olarak “hâne” olayların çözümlendiği yer konumuna gelmektedir. Acûze bir cinin kızıdır. Esrarlı bir evde saçından asılı vaziyette yaşamaktadır. Mesnevîde haricî mekânlardan olan gökyüzü, çeşitli şekillerde tasvir edilmiştir. Bu bölümde gökyüzünün yemyeşil görünmesi ve yıldızların onda yansması şâ’irdeki epikürist (iyimser) yaklaşımın ifâdeleri olarak anlaşılmaktadır.

Mesnevîde haricî mekânlardan olan İstanbul ve semtlerinin reel mekânlar şeklinde yer aldığını görüyoruz. Özellikle benzetme yaparken İstanbul’un semtlerinin niteliklerinden yararlanılmıştır:

Gûşe-i şehri kudretünde güya
Yedikulle hisarıdır güya (Karacan 1974: 117)

Yedikule hisarı gücü ve kudreti temsil eden harici bir mekân konumuna yük-seltiştir. Ayrıca Yedikule hisarının kudret şehri ile birlikte terkip edilmesi bu mekâna imparatorluğun gücünün izafe edilmesi nedeniyle.

Heft-hân mesnevisinde sadece *İstanbul gibi haricî mekânlar* değil *bayağı dediğimiz vîrâneler* de âşıkların buldukları yerler olarak beyitlerde yer almışlardır. Aşka düştükten sonra âşıkların meskenleri umumiyetle çöller, dağlar ve sahralar olmuştur (Karacan 1974: 53). Hikâyelerin çoğunda âşıkın bulunduğu memleket söylenmiştir:

Kıldı vîrânelerde me’vâsın
Ölmedin tutdı kendinün yâsın (Karacan 1974: 156)

Şehr-i Konstantiniyye idi yeri
Buldı ol kânda terbiyet güheri (Karacan 1974: 154)

Beyitlerinde somut haricî mekân olan Şehr-i Konstantiniyye söylenerek vaka reel bir mekâna taşınmıştır. Ancak hikâye kahramanı bu mekân üzerinde fazla durmaz ve mitolojik mekâna geçer.

d. Mitolojik Mekânlar

İnsanüstü varlık olan cinlerin yaşadığı yerler mitolojik mekânlardır. Cinlerin meskeni ise mezarlık veya harabelerdir. Türk mitolojik anlayışında da

insandışı varlıklar genellikle insanların yaşamadıkları yerlerde veya yer altında yaşarlar. Bu tür mekânlar sırlı olayların geçtiği mekânlardır:

Vardılar bir harâbe-zâra o dem

Târ ü mühiş çü sine-i pür-gam (Karacan 1974: 174)

Yemyeşil görünirdi bahr-ı semâ

Encüm anda habâb-ı şu'le-nümâ (Karacan 1974: 217)

Ayrıca gökyüzünün gül yaprakları yapışmış “câm”a benzetilerek tasvîr edilmesi de mekânın mitolojik görünümünü vermesi açısından dikkâte değerdir:

Nakş-i encümle çarh-ı minâ-fâm

Oldı evrâk-ı gül yapışmış câm (Karacan 1974: 217)

Mesnevîde Şâh Mahmûd, rüyâsında gül yaprakları içerisinde zümrüden bir taht görür. Şâh, o tahtta oturarak aydınlık gök kubbeyi seyrederek:

Berg-i gül tahtına 'akik-i Yemen

Farkı yok şâhının zümürüden (Karacan 1974: 189)

Rüyâda görülen gül yapraklı taht ve aydınlık kubbeli mekân, pâdişâhın iyimser rûh hâletini ve geleceğe iyimser bakışını bize vermekle vazifeli mekân öğeleridir. Mekân değişince mesnevideki olayların seyri de değişmektedir. Padişahın yaşadığı mekân özel olarak seçilmiştir. Günümüzde zaman-mekân-insan üç ayağı üzerinde yapılan modern hikâyecilik anlayışı bu mesnevinin esas çıkış noktasını oluşturmaktadır. Heft-hân'da insana göre mekân tasvir edilmiştir. Bu mekânlar *vakayla münasebetli mekânlar*dır:

Gördi bir sebze-zâr-ı bî-mânend

Sâye de cûylar mülevven-kand (Karacan 1974: 220)

Mekân tasvirlerinde mekânda yaşayan varlık, mekânla aynileşir. Özellikle mitolojik mekânlarda insanla aynileşen varlıklar gizemli bir mahiyet kazanırlar. Günlük hayatımızda bile ağaçların arasında dolaşan bir insan veya “çoğu zaman yaprakların arasında yemyeşil giyinmiş ağaçkakan bizim için ne kadar gizemlidir” (Bachelard 1996: 118). Bu beyitlerde de padişahın gördüğü rüyânın gizemi bize aktarılıyor. O gizemli mekânda Hızır'a benzer bir pîr vardır:

Ya'ni bir pîr-i rûşenâ-manzar

Şubhesüz Hızır yâ ana benzer (Karacan 1974: 221)

Havza düşmüş sevâd-ı zıll-ı şecer

Etmüş âbı şerâb-ı nilûfer (Karacan 1974: 221)

Yukarıdaki beyitlerde mekân orijinal tasvir edilmiştir. Havuzlarda nilüferler yeşermiş ve ağaçların gölgesi suya düşmüştür ve bu gizemli ve mitolojik mekânda Hızır dolaşmaktadır.

e. Kutsal Mekânlar

Mekân unsurlarını incelemeğe çalıştığımız Heft-hân mesnevîsi bize 17. yüzyıl şiirin zevki yanında halk inanışları ve kutsal mekânlar ile ilgili bazı bilgiler vermektedir. Hikâyelerde halk inanışlarına göre kutsal sayılan bazı mekânlar sıralanmış ve bu mekânlara halkın kutsallık yüklediği ima edilmiştir. Hikâyelerin birincisinde görülen hasta âşık için kimileri onun sefere çıkması gerektiğini kimileri ise Karaca Ahmed Mezârı'nı ziyâret etmesi gerektiğini söylerler:

Karac' Ahmed mezârına bârî

Götürün bir gece bu bîmârî (Karacan 1974: 159)

Mesnevide kutsal mekan olarak adı geçen diğer mekânlar ise Sarı Saltuk Baba Türbesi veya Kızıl Deli Sultân Mezârı'dır. Burada kutsal olarak adlandırılan mekânlar, hastaların iyileşmesi için gidilmesi gereken yerler olma fonksiyonunu üstlenmektedirler. Ayrıca mesnevide 17. yüzyıl halk inanışlarından olan Sarı Saltuk Baba türbesinin kutsal mekân olduğu ve insanların buraya hastalıklarına deva bulmak için gittikleri anlatılmaktadır. Bununla birlikte:

Def' olursa bu za'f ile yerekân

Sarı Saltuk Baba'ya bir kurbân (Karacan 1974: 159)

Olalum sıdk ile meded-cûyân

Gerçek erdür Kızıl Deli Sultân (Karacan 1974: 159)

Beyitlerinde adı geçen bu yerler 17. yüzyıl halk inanışına göre *kutsal mekânlar*'dır. Âşık buralarda iyileşemezse *daha kutsal bir mekân* olan Kâbe'yi ziyâret etmesini isterler. Kutsal mekânların zirvesinde bulunan Kâbe, eserde âşığın iyileşmesi için en etkili çare olarak ifade edilir:

Alsa ihrâm-ı 'azmi düşe

Sürse yüz Ka'be-i siyeh-pûşe (Karacan 1974: 158)

Evlîyâ dergehün matâf etsün

Fukarâ Ka'besin tavâf etsün (Karacan 1974: 159)

Bu tür edebî yapıtlar bizlere o dönem mekânlarının üstlendiği fonksiyonları veya bir başka deyişle mekânın işlevlerini sunması yönüyle değerlidirler. Eserin kaleme alındığı yüzyılda insanlar mekânı nasıl algılıyordu, sorusunun cevabını ilgili döneme gidip o dönemin insanlarıyla konuşarak veya röportaj yaparak anlayamayız. Ama "Lâle Devri Osmanlı insanının mekânı nasıl algıladığı konusunda yapılacak bir çalışma için o dönem Divân şiiri ve özellikle

de Nedim Divânı oldukça önemli ve derli toplu bir kaynaktır. Giderek kimi konular için yazınsal kaynakların tek kaynak olduğunu bile söyleyebiliriz. Geçmişte yaşamış insanlara ‘anket’, ‘röportaj’ gibi çağdaş yöntemleri uygulayamayız” (Tümer 1984: 12). 17. yüzyılda insanların yaşayış tarzları, inanışları, eğlence mekânları veya düşünüş biçimleri hakkında bilgi almak için bu dönemde yazılan bir kaynağa müracaat etmek gerekirse en canlı kaynak mesneviler olur. Çünkü mesnevilerde kullanılan dil vasıtasıyla dönem hakkında ayrıntılı bilgiler alabilmekteyiz. Bu çalışmada Heft-hân’dan yola çıkılarak 17. yüzyıldaki mekânlar üzerinde durup ayrıntılı bilgiler elde edildi.

Mekân ve olay kavramları iç içe düşünülmesi gereken olgulardır. Mekân olmadan *nesne* olmaz. Nesne olmadan da *olay* olmaz. “Mekâni, nesnenin meydana gelmesine imkân veren bir *zemin* olarak düşünebiliriz. Burada mekâni mecâzen (metaforik olarak) kullanıyoruz” (Koç 1994: 14). Mekâni şâirin gözüyle görmek mekânlarla sıradan bakıştan ayrılmaktır. Şâirler, bizim göremediğimiz ayrıntıları görürler. İmgelem dediğimiz düşsel bakışla ayrıntılar değer kazanır. “İmgelem şiirsel bir ayrıntı aracılığıyla karşımıza yepyeni bir dünya çıkarır. Bundan böyle ayrıntı, toplu görünüşün önüne geçmiş olur” (Bachelard 1996: 153). Bu mesnevide ayrıntıların şiirsel bir bütünlükte ve farklı mekânlarda tasvir edildiğini görmekteyiz.

Sonuç

Mesnevi tarzında yazılan Heft-hân’daki bu hikâyeler, günümüz Türk hikâyeciliğinin temellerini oluşturması bakımından bir prototip olarak değerlendirilebilecek özellikler taşımaktadır. Modern hikâyecilik anlayışının henüz Avrupa’da bile teşekkül etmediği bir dönemde kaleme alınan Heft-hân’da günümüz hikâyeciliğinin nüvelerini görmekteyiz.

İncelememizin konusunu teşkil eden mekânlar, bazen düşlerin yaşandığı bazen de mücadelelerin yapıldığı yerlerdir. Bunun yanında mekânın abartılarak verildiği kısımlarda mübalağalı anlatım, yaşanan duyguların yoğunluğu nispetinde artmaktadır.

Heft-hân mesnevîsinde şâirin kullandığı mekânlar mesnevi kahramanlarının kişiliklerine uygun olarak seçilmiştir. Eserde yer alan iyiler-kötüler mücadelesinde iyilerin mekâni, onların ruh hallerine uygun tasvir edilirken kötülerin mekâni ise çirkinliklerle dolu olarak tasvir edilmiştir. Böylece hikâyelerde geçen mekânlar vaka kahramanlarının ruhsal durumlarını göstermede kullanılmıştır. Mesnevide kötülerin mekânında iyilerin yaşamaları imkansızdır. Aynı şekilde iyilerin mekânında kötüler barınamazlar. Eserde vaka kahramanının karakterine göre ilgili mekânlar sıralanmıştır. Bu yönüyle şâir metodik olarak mekânları seçmiş ve manevide kullanmıştır.

Kaynaklar

- Bachelard, Gaston (1996). *Mekânın Poetikası*. Çev. Aykut Derman. İstanbul: Kesit Yay.
- Bayat, Fuzulî (1993). *Oğuz Epik Ananesi ve Oğuz Kağan Destânı*. Bakü: M. Neşriyat.
- Bozkurt, Orhan (1962). *Bir Mekân Anlayışı*. İstanbul: İ.T.Ü. Mimârlık Fakültesi Yay.
- Karacan Turgut (1974). *Âtâyi, Nevî-zâde Heft-hân Mesnevisi*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Koç, Yalçın (1994). *Felsefe Arkivi, Mekân ve Nesne*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Tümer, Gürhan (1984). *İnsan-Mekân İlişkileri ve Kafka*. İstanbul: Sanat-Koop.

Different Representations of the Setting in Heft-Hân

Hüseyin Doğramacıoğlu*

Abstract: Heft-hân, which was written by Nev'i-zâde Atâyî in the 17th century, can be considered a prototype of Turkish storytelling. In this work, which tells of seven different stories told by seven different people, the poet has selected the setting carefully and described the characters in a way that suits their psychological condition. In this regard, the setting in this work has been created to give direction to the adventures in the poem. Heft-hân represents a significant milestone for Turkish storytelling, especially when we consider the fact that Nev'i-zâde Atâyî wrote this work at a time when the human-place relationship had not yet been theorized.

Key Words: Heft-hân, human-place relationship, story, setting.

* Kilis 7 Aralık University, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Literature / KİLİS dogramacioglu@kilis.edu.tr

Элементы пространства в Хевт-хан (Heft-hân), который можно считать прототипом турецкого повествования

Хусейн Дограмаджиоглу*

Резюме: Heft-hân, созданный Неви-Заде Атаи в 17 веке, обладает особенностями, которые можно оценить как прототип в процессе формирования турецкого повествования. В семи различных историях из уст семи различных людей, описанных автором, тщательно выбраны места действия, а также герои рассказов изображены в соответствии со своей психологией. В этой связи в произведении места действия сформировали структуру, которая дала направление приключениям в произведении. Заложение основ отношения “человек-место” в стихотворной форме Неви-Заде Атаи в период когда еще не сформировалась теория пространства, является важным этапом в развитии турецкого повествования.

Ключевые Слова: Heft-Han, отношение “человек-место”, рассказ, элементы пространства.

* Университет Килис 7 декабря, факультет естествознания и литературы, кафедра турецкого языка и литературы / Бурса
dogramacioglu@kilis.edu.tr